Руслана РУСЬКА,
ТНЕУ

УДК 519.86.336.73

ТЕОРЕТИЧНА ПОСТАНОВКА ДИНАМІЧНОЇ МОДЕЛІ ДЛЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ КРЕДИТНОЇ СПІЛКИ

Більшість кредитних спілок в Україні працює за класичною схемою фінансової установи і орієнтується на залучення депозитів на договірних умовах з подальшим використанням для надання кредитів, або здійснення фінансових інвестицій – перетворення зобов'язань на продуктивний капітал.

Серед дослідників проблем становлення, розбудови та сучасного розвитку українського кооперативного руху були: Аліман М. В., Витанович І., Гончаренко В. В. [1], Злупко С. М., Кредісов А. І., Марочко В. І., Морозов А. Г., Пантелеймоненко А. О. [2], та моделюваню діяльності кредитних спілок Негребецька Л. А. [3].

Віддаючи належне високому рівню наукових праць зазначених вчених варто зауважити, що проблема уникнення банкрутства кредитної спілки і при цьому виконати свої зобовязання перед членами спілки залишається актуальною.

Розглянемо динамічну модель, завданням якої є визначення ймовірності виконання кредитною спілкою своїх зобов'язань за депозитами в динаміці.

Математично процес отримання доходу можна описати таким чином. В момент $t=0$ кредитна спілка володіє деяким початковим капіталом $r_0=r$ і до моменту пред'явлення першого позову R_i капітал зріс за рахунок надходження внесків до величини $r + cR_i$, де c – швидкістю надходження коштів. Однак у момент R_i кредитна спілка виплатить величину Y_i і капітал зменшиться до величини $r + cR_i - Y_i$. Цей процес продовжується до нескінченості, якщо тільки в момент пред'явлення повернення грошей коштів кредитній спілці не вистачить, щоб виплатити. Отже, в межах цієї моделі кредитна спілка не збанкрутує, якщо на часовому інтервалі $0 \le t \le \infty$ для усіх n справедлива нерівність:

$$r + cR_n - (Y_1 + ... + Y_n) \ge 0. \qquad (1)$$

Якщо ж

$$\begin{aligned} &r + cR_1 - Y \ge 0, \\ &r + cR_2 - (Y_1 + Y_2) \ge 0, \\ &\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots \\ &r + cR_{n-1} - (Y_1 + ... + Y_{n-1}) \ge 0, \\ &r + cR_n - (Y_1 + ... + Y_n) \le 0, \end{aligned}$$

то в момент поступлення *n-го* позову кредитна спілка збанкрутує.

У загальному випадку процес надходження позовів є випадковою послідовністю точок $R_1, R_2, ...$ на осі часу, однак реальні статистичні дані вказують на те, що цей процес володіє певними властивостями[4]:

- стаціонарністю - розподіл випадкової величини $r(t_1, t_2)$ – кількості позовів, що надійшли за час (t_1, t_2) – залежить від довжини проміжку (t_1, t_2) і не залежить від його розміщення на осі часу.
- ординарністю – неможливістю появи двох або більше позовів за малий проміжок часу Δt.
- відсутністю післядії – взаємною незалежністю появи тієї чи іншої кількості позовів за часові інтервали, що не перетинаються.

У цьому випадку існує додатне число λ таке, що для будь-якого t випадкова величина $r(t)$ має розподіл Пуасона з параметром λt. Отже, процес надходження позовів про закриття рахунків з необхідністю буде пуасонівським з інтенсивністю λ, яка відображає середню кількість позовів за одиницю часу, а ймовірність надходження i позовів за часовий інтервал $(0; t)$ становить:

$$P_i(t) = P(r(t) = i) = \frac{(\lambda t)^i}{i!} e^{-\lambda t} \qquad (2)$$

де $P_i(t)$ – ймовірність надходження i позовів за час t

λ – інтенсивність процесу Пуасона [5].

Під банкрутством розуміємо подію, коли в деякий момент часу t величина капіталу спілки $U_t = r + ct - (Y_1 + ... + Y_{r(t)})$ стане від'ємною у зв'язку з пред'явленням позову, сума якого перевищує весь наявний на даний момент часу капітал спілки:

$$\varphi(r) = P\{U_t < 0 \text{ для деякого } t > 0\}, \quad r \ge 0,$$

де $\phi(r)$ – ймовірність банкрутства спілки при початковому капіталі r.

Оскільки внески поступають безперервно з деякою постійною інтенсивністю c, а кількість виплат $r(t)$, які здійснюються протягом інтервалу $(0, t)$ описується розподілом Пуасона з інтенсивністю λ, то природно вважати, що для виживання кредитній спілці необхідно щоб надходження, зібрані за одиницю часу, перевищували очікувані середні виплати за одиницю часу: $c > \lambda \cdot D(Y)$, тобто

$$c = (1 + \theta) \cdot \lambda \cdot D(Y),$$

де $D(Y)$ – середній розмір виплати;

θ – відносна відсоткова надбавка, яка показує частку перевищення швидкості надходження вкладів над швидкістю виплат.

Явну формулу для розрахунку ймовірності $\phi(r)$ можна вказати тільки у випадку, якщо виплати спілки є показниково розподіленими випадковими величинами з математичним сподіванням $M(Y)$. Тоді

$$\varphi(r) = \begin{cases} \dfrac{1}{1+\theta} e^{\frac{\theta \cdot r}{(1+\theta)M(Y)}}, & \text{якщо } c > \lambda \cdot M(Y) \ , \\ 1, & \text{якщо } c \le \lambda \cdot M(Y) \end{cases} \qquad (3)$$

Застосувавши нерівність Лундберга[6] отримаємо оцінку зверху для ймовірності банкрутства в динамічній моделі ризику:

$$\varphi(r) \le e^{-Rr} \qquad (4)$$

де R – константа Крамера-Лундберга, характеристичний коефіцієнт, що знаходиться як єдиний додатній корінь рівняння

$$M(e^{R \cdot Y}) = 1 + (1 + \theta) M(Y) \cdot R,$$

у якому $M(e^{RY})$ – перетворення Лапласа величини збитку в точці $(-R)$:

$$M\left(e^{R\cdot Y}\right)=\int_0^{\infty}e^{R\cdot x}dF(x)$$

Таким чином, у динамічній моделі ризику характеристичний коефіцієнт R, який відображає основні параметри моделі (швидкість поступлення надходжень c, інтенсивність надходження позовів λ розподіл величини позовів $F(x)$), є інтегральною характеристикою фінансової безпеки кредитної спілки, а ймовірність банкрутства ставиться в залежність від двох параметрів - початкового капіталу r і відносної надбавки θ. Визначивши за емпіричними даними параметр θ і розрахувавши коефіцієнт R, можна оцінити верхню межу ймовірності банкрутства в залежності від рівня початкового капіталу r.

Розглянемо кредитну спілку, що володіє початковим капіталом $Z\geq 0$, оптимальне значення якого є одним із предметів пошуку. У фіксовані дискретні моменти часу до кредитівки надходять вимоги про закриття рахунків. В кожний момент часу кредитівка отримує суму d у вигляді надходжень за користування кредитами.

Нехай $Y_n(n=1,2...)$ – незалежні і однаково розподілені випадкові величини позовів про закриття, які надійшли в момент часу n. В реальній ситуації вимоги надходять у випадкові моменти часу і, по суті, Y_n є сумарною величиною вимог, які надійшли між n–1 і n моментами. Ідеалізація полягає у припущенні, що позови, що надійшли за одиничний інтервал часу, сплачуються в кінці інтервалу, а початкові надходження d поступають у кредитну спілку на початку цього інтервалу. Середня величина позовів за одиницю часу $M(Y)$ і середня сума надходжень d пов'язані між собою співвідношенням: $d=(1+\theta)M(Y)$, де θ – надбавка.

Стратегія кредитної спілки така: якщо в даний момент часу капітал спілки перевищує Z, то надлишок вилучається і виплачується у вигляді дивідендів. Якщо поточного капіталу спілки не вистарчає для виплати, то спілка банкрутує, припиняє свою діяльність і сплачує «штраф» $A\geq 0$, який пов'язаний з вимогами кредиторів, – пайовиків і витратами на ліквідацію. Якщо поточний капітал спілки додатній, але не перевищує Z, то кредитівка продовжує працювати.

Кредитна спілка вибирає оптимальну дивідендну стратегію так, щоб максимізувати середній сумарний дисконтований дохід членів спілки за весь час її функціонування:

$$V(Z)=M\left(\sum_{n=0}^{\infty}v^n s_n\right)\rightarrow \max, \qquad (5)$$

де $v\in[0,1]$ – коефіцієнт дисконтування;

$S_n=Z_n-Z\geq 0$ – розмір дивідендів, які спілка виплачує в момент часу n якщо поточний капітал спілки на момент n перевищує порогове значення капіталу Z. Якщо $Z_n<0$, діяльність спілки припиняється і дивіденди дорівнюють нулю.

Дослідження функції (5) показує, що оптимальна стратегія кредитівки з максимізації прибутку (зокрема, дивідендів) і водночас мінімізації імовірності банкрутства носить пороговий характер, тобто спілка повинна акумулювати свій капітал до деякого рівня $Z\geq 0$, а потім надлишок виплачувати у вигляді дивідендів. У цьому випадку капітал спілки на момент часу $n+1$ становитиме:

$$Z_{n+1}=\min\left(Z,Z_n+d-Y_{n+1}\right).$$

У моделі з дискретним часом капітал спілки до моменту банкрутства або досягнення рівня Z є сумою незалежних випадкових величин, в неперервній моделі – фінансовий стан кредитної спілки описується випадковим процесом з неперервними траєкторіями та незалежними однорідними приростами (якщо величина капіталу досягне рівня Z, усе «починається спочатку», незалежно від минулого).

В рамках цієї моделі одержано загальний вигляд функції $V(Z)$, знайдено значення $V(+0)\,i\,V(+\infty)$, а також оцінку зверху для оптимального початкового капіталу Z, оскільки точне його значення знайти не вдається [7].

Іншим підходом до вибору політики кредитної спілки є максимізація середньої тривалості життя спілки D (Z_0, Z) при початковому капіталі Z_0 і пороговому значенні капіталу Z. У роботі [8] наведено загальний вираз для функції D (Z_0, Z) у вигляді деякого ряду і розглянуто приклади, з яких видно, що $D(Z_0,Z)\rightarrow\infty$ при $Z\rightarrow\infty$ і зростає із збільшенням Z_0.

Оцінивши функції $V(Z)$ і $D(Z_0, Z)$, кредитна спілка, як фінансова компанія, може формувати свою політику шляхом максимізації $V(Z)$ за умови $D(Z_0, Z) \geq D_0$, де D_0 - заданий рівень або максимізуючи вираз $\alpha \log V(Z) + (1-\alpha) \log D(Z_0, Z)$, де α і $1-\alpha$ – вагові коефіцієнти, які спілка приписує середньому значенню дивідендів та середній тривалості існування $(\alpha \in [0,1])$.

Використання динамічної моделі повинно бути одним з інструментів управління кредитною спілкою для забезпечення її фінансової стійкості.

Література

1. Гончаренко В.В. Кредитні спілки як фінансові кооперативи: міжнародний досвід та українська практика. – К: Наукова думка, 1997. – 240 с.
2. Основи кооперації. Бабенко С. Г., Гелей С. Д, та ін.. - К.: Знання, 2004. – 470 с.
3. Негребецька Л. А. Модель визначення відсоткових ставок за позички в кредитних спілках // Экономика промышленности. – 2000. – № 4. – С. 124-128.
4. Теорія імовірностей та математичної статистики. [навчальний посібник.] / В.О. Єрьоменко, М. І. Шинкарик. – Тернопіль: Економічна думка, 2003. – 317 с.
5. Турчин В. М. Математична статистика. – К.: Академія, 1999. – 240 с.
6. Слуцкий Е. Е. Избраные труды. Теория вероятностей. Математическая статистика. – Москва: Издательство Академии наук СССР, 1960. – 288 с.
7. Borch K. The Mathematical Theory. - Lexington Books, 1974.
8. Waldmann K. . On optimal dividend payments and related problems // Insuranse Mathematics and Economis. – 1988. – V.7. – № 4. – P. 237-249.